

**Відгук
офіційного опонента
на дисертацію
Січки Марії Львівни,
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук,
за спеціальністю 07.00.01. – історія України
за темою:
«Діяльність київських мистецтвознавців у 1920 – 1930-ті роки:
соціально-культурний аспект»**

Важливість і актуальність виходу в світ наукового дослідження, яке присвячено вивченню процесів, які пов'язані зі становленням українського мистецтвознавства як самостійної галузі науки, формуванням його організаційних структур як в університетах, так і в межах Українського наукового товариства і новоствореної Української академії наук, розвитком міжпредметних зв'язків з археологічними, історичними, етнографічними дослідженнями та музейництвом у період 1920–1930-х рр. є очевидною.

У сучасній історичній науці існує проблема переосмислення багатьох проблем, пов'язаних з вивченням діяльності мистецтвознавчих інституцій, що входили до структури тогочасних наукових установ, а також київських істориків мистецтва в науковій роботі музеїв та пам'яткоохоронних організацій у справі збереження культурної спадщини. До того ж є потреба з'ясування впливу політико-ідеологічних умов в УСРР у 1920–1930-х рр. на розвиток та інституалізацію мистецтвознавчих студій, а також особливостей розгортання політичних репресій щодо київських мистецтвознавців, які поки що не стали об'єктом спеціального комплексного наукового дослідження.

Поставлену в дисертаційному дослідженні проблему – «Діяльність київських мистецтвознавців у 1920 – 1930-ті роки: соціально-культурний аспект» – дисертантка досліджує шляхом вивчення та аналізу внеску київських мистецтвознавців у розбудову української науки в контексті соціально-культурних процесів 1920–1930-х рр. у радянській Україні.

Авторкою дисертаційного дослідження Січкою М. Л. визначено його хронологічні межі, причому хронологічні рамки охоплюють період від 1920 р. до кінця 1930-х рр. Зокрема, нижня межа визначена утвердженням радянської влади в Києві у 1920 р., а верхня – репресіями та реорганізацією мистецтвознавчих установ у 1939 р. (стор. 8). Виникає запитання щодо поданого обґрунтування, яке обумовлене не внутрішніми закономірностями розвитку діяльності самих київських мистецтвознавців в соціально-культурному аспекті, а виключно зовнішніми. До того ж географічні межі дослідження взагалі чомусь не вказано.

У визначенні наукової новизни одержаних у ході роботи результатів дисертанткою здійснено не тільки аналіз наукових проблем, пов'язаних з дослідженням соціально-культурного аспекту організаційної, координаційної, наукової, музейної та пам'яткоохоронної діяльності мистецтвознавців у місті Києві 1920–1930-х рр. У дисертаційному дослідженні наведено нові численні факти і свідчення самовідданної праці тих, хто намагався розвивати мистецтвознавчу науку в Україні і протидіяти наступу войовничого невігластва – Ф. І. Шміт, Г. Г. Павлуцький, Ф. Л. Ернст, В. М. Зуммер, П. П. Потоцький, М. О. Макаренко, О. П. Новицький, С. О. Гіляров., Д. М. Щербаківський, Ф. І. Шміт, їхні учні і послідовники.

Перший розділ дисертаційного дослідження Січки М. Л. присвячено огляду історіографії, джерел та методів дослідження з вказаної теми. У підрозділі 1.1. «Стан наукової розробки теми» (стор. 10–20) авторка подає загальний огляд історіографії, запропонувавши власний умовний поділ історіографічний студій (стор. 10; 15).

Аналізуючи джерела дослідження (п. 1.2, стор. 21–30), дисертантка подає досить несподіваний їх розподіл на наступні види: 1) матеріали діловодства мистецтвознавчих наукових інституцій, а також партійних і радянських установ, дотичних до мистецтвознавства; 2) наукові праці вчених-мистецтвознавців; 3) матеріали періодичних видань та 4) ego-документи (автобіографії, спогади, листування) (стор. 21).

Такий розподіл викликає низку запитань, зокрема щодо використання існуючої в джерелознавстві схеми розподілу джерел в контексті особливостей конкретного дослідження. У поданому переліку взагалі відсутні такі види джерел як актові джерела і судово-слідчі матеріали, зокрема архівно-кримінальні справи репресованих діячів 1920–1930-х рр.

У переліку фондів ІР НБУВ, ЦДАМЛМ України, Інституту мистецтвознавства та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Інституту археології НАН України, ДАМК, ДАКО, ЦДАВО України та ЦДАГО України авторка подає докладні відомості про наявність документів щодо діяльності мистецтвознавчих установ і осередків, а також особові фонди і документи окремих діячів. Попри великий обсяг проробленої аналітичної і описової роботи по систематизації великої кількості документальних матеріалів, залишилося нез'ясованим питання щодо використання поданої на початку п. 1.2. схеми розподілу джерел.

У п. 1.3. дисертаційної роботи «Діяльність київських мистецтвознавців у 1920 – 1930-ті роки: соціально-культурний аспект» Січка М. Л. зосередила увагу не тільки на докладному поясненні використання в дослідженні наукових методів, але й спеціально зупинилася на поясненні ключових понять своєї роботи (стор. 33–36). Йдеться насамперед про такі поняття як «київські мистецтвознавці», «мистецтвознавча школа», «діяльність мистецтвознавців», «репресії», «ідеологічний тиск», «музеєфікація» тощо. Авторка спромоглася подати фаховий аналіз і обґрунтування використання в дисертаційному дослідженні дійсно складних проблем, пов'язаних з використанням цих термінів.

Втім, при поданні авторських пояснень уточнення терміну «репресії» чомусь весь комплекс насильницьких заходів радянської влади, які було застосовано до мистецтвознавців, було кваліфіковано як «форми терору» (стор. 35). На наш погляд термін «терор» має все ж таки більш обмежене коло вживання і тут мова йде про весь спектр заходів влади – від утисків і обмежень до репресій і власне терору як такого.

Цінним і новаторським виглядає п. 2.1. «Формування дослідницьких установ з історії мистецтва» як складова розділу 2 «Становлення і розвиток мистецтвознавчих структур у Києві» (стор. 37–70). Незважаючи на певні обставини і обмеження політичного і суспільного життя в Російській імперії у XIX – початку XX ст., відбувався природний розвиток тих напрямів діяльності освічених кіл, які були пов'язані з потребами суспільства в мистецтвознавчій галузі – формуванням місцевих мистецтвознавчих шкіл, публічних організацій колекціонерів і пам'яткознавців, наукових товариств, археологічних з'їздів, професійних спільнот мистецтвознавців, істориків, археологів, етнографів, музейників у різних містах України.

Авторкою дисертаційного дослідження аргументовано викладено обставини виникнення художніх товариств, відкриття художніх шкіл, проведення численних виставок, проведення реставраційних робіт, будівництво і художнє оздоблення Свято-Володимирського собору сприяли формуванню громади української художньої інтелігенції і зробили Київ важливим культурним і мистецьким центром.

До безсумнівних дослідницьких успіхів авторки належить зібраний фактичний матеріал щодо процесу по заснуванню Української академії наук, організації колективної роботи, формування спеціальних наукових установ з вивчення історії українського мистецтва, координації досліджень, охорони і музеєфікації пам'яток культури доби Української революції. Дослідження складних процесів і основних напрямів діяльності наукових і музейницьких осередків київських мистецтвознавців на початку 1920-х рр., зокрема дослідницька і видавнича діяльність, пам'яткоохоронна та музейна робота стали предметом дослідження у третьому розділі (стор. 96–140).

Авторка дисертації слушно зазначила, що «Характерною рисою розвитку науки в цей час було те, що напрями досліджень багато в чому залежали від наукових інтересів вчених. Тому тематика мистецтвознавчих досліджень у Києві була зумовлена зацікавленнями трьох провідних науковців, обраних академіками ВУАН. Академік по Кафедрі археології

М. Ф. Біляшівський зосередив свою роботу на галузі археології, пам'яткоохоронній справі та музейній діяльності; академік по Кафедрі історії всесвітнього мистецтва Ф. І. Шміт – на теорії розвитку світового мистецтва і дитячої художньої творчості; академік по Кафедрі історії українського мистецтва О. П. Новицький – на історії архітектури, шевченкознавстві, народному мистецтві тощо. Навколо них гуртувалися кадри, створювалися наукові підрозділи, визначалася тематика праць» (стор. 97).

Загалом академічні і позаакадемічні мистецтвознавчі установи Києва проводили дослідження за такими напрямками: розвиток світового мистецтва; вплив візантійської культури на мистецтво Київської Русі; дитяча художня творчість; історія архітектури; біографії діячів мистецтв; шевченкознавство; історія української музики; історія українського театру; українське народне мистецтво. Але природний розвиток цих установ дуже швидко почав зазнавати втручання, а потім і відвертого тиску з боку влади. Внаслідок суспільно-політичних змін починається поступовий занепад багатьох дослідницьких напрямів, скорочується фінансування, з'являються категоричні вимоги переписання програм під нові ідеологічні шаблони.

У третьому розділі дисертації наведено численні факти щодо самовідданної праці мистецтвознавців, які намагалися через музеєфікацію рятувати пам'ятки архітектури, які нова влада почала розграбовувати і знищувати. Йдеться про Митрополичий Дім на території колишнього Софійського монастирського подвір'я (стор. 130–131), створення Всеукраїнського Музейного Городка (стор. 131–135) та ін.

Останній четвертий розділ дисертаційного дослідження Січки М. Л. «Діяльність київських мистецтвознавців у 1920 – 1930-ті роки: соціально-культурний аспект» присвячено впливу радянської політичної системи на мистецтвознавців Києва (стор. 141–186).

Авторка блискуче впоралася із завданням продемонструвати на конкретних прикладах цитованих архівних документів процес виживання мистецтвознавців «старої школи» новими ідеологічно спорідненими кадрами в

умовах інтенсивної ідеологізації наукової творчості істориків мистецтва – Г. Г. Павлуцького, М. Ф. Біляшівського, О. П. Новицького, Ф. І. Шміта, М. О. Макаренка, Ф. Л. Ернста, Д. М. Щербаківського, С. О. Гілярова та ін., так само, як і їхніх учнів та послідовників (п. 4.1., стор. 141–162).

Втім, на нашу думку, варто було б не обмежуватися короткими посиланнями на концепцію М. М. Покровського або публікацію у «Вістях ВУЦВК» засадничого виступу голови Укрнауки Я. П. Ряппо (стор. 142) для демонстрації тих ідеологічних засад радянської влади, які стали причиною для гонінь і репресій. Можливо варто було б подати засадничі праці класиків марксизму-ленінізму саме в контексті досліджуваної проблеми.

Підсумкові висновки до роботи аргументовані, переконливі, правильно оформлені і мають достатній обсяг для дисертаційного дослідження. Загальні висновки до роботи узгоджуються з більш докладними висновками до кожного розділу.

Позитивно оцінюючи в цілому дисертацію Січки М. Л., необхідно відзначити певні недоліки (крім уже згаданих):

– список використаних джерел та літератури містить не зовсім коректно оформлені назви архівних справ, зокрема це стосується фонду № 263 ЦДАГО України, в якому зосереджено позасудові справи реабілітованих мистецтвознавців (стор. 200). До того ж, незважаючи на те, що авторкою було спеціально згадано на початку дисертаційного дослідження про таке джерело просопографічної інформації як некрологи, цей різновид публікацій чомусь не було зазначено окремо при розподілі підрозділів у зазначеному списку і публікації некрологів опинилися в різних частинах.

– авторка чомусь вживає одночасно вирази «марксистсько-ленінська методологія» (стор. 33, 142, 147) і «марксистсько-ленінська методика» (стор. 36, 162). За винятком наведених у роботі цитат, де вжито саме такі визначення, варто було б подати відповідні пояснення;

– подані до кандидатської дисертації містять цінні з наукової точки зору матеріали, в т. ч. складені дисертанткою біографічні довідки

мистецтвознавців, які працювали у Києві у 1920–1930 рр. (Додаток А, стор. 241–278), бібліографія основних опублікованих у 1920–1930 рр. праць київських мистецтвознавців (Додаток Б, стор. 279–308) та підбірка окремих архівних документів, об'єднаних в окремий додаток, але поданих з кричущими археографічними порушеннями правил друкування архівних документів (Додаток В, стор. 309–320). Але всі ці додатки чомусь не відображені в змісті дисертації (стор. 2), що було б доцільно з точки зору кращого відображення її складових.

– слід звернути увагу на окремі граматичні, стилістичні та механічні помилки у оформленні дисертації. Наприклад дещо курйозними виглядають різні пояснення щодо прізвища однієї й тієї самої особи Н. В. Геппенер (за чоловіком Лінка) (стор. 53) та Геппенер (у заміжжі – Лінка, Геппенер-Лінка) Надія Володимирівна (стор. 247).

Зазначені зауваження та зроблені пропозиції хоч і знижують до певної міри загальне враження від дисертаційної роботи Січки М. Л., але суттєво не применшують її наукової цінності та викликають побажання рекомендувати дисертантці продовжувати дослідження у започаткованому напрямі, оскільки ця наукова проблема є важливою і перспективною. Тим більше, що ґрунтовно проведене дисертанткою дослідження соціально-культурного аспекту діяльності київських мистецтвознавців у 1920 – 1930-ті роки, виявлені і систематизовані в ході роботи біографічні матеріали дозволили їй чітко визначити низку питань, які залишилися поза увагою вчених та потребують подальшого вивчення.

Підсумовуючи, зазначимо, що дисертаційне дослідження Січки Марії Львівни «Діяльність київських мистецтвознавців у 1920 – 1930-ті роки: соціально-культурний аспект», подане на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України, виконане на високому науково-теоретичному рівні і є цілісним, концептуально завершеним історичним дослідженням.

Дисертантка успішно розв'язала поставлені перед собою завдання. Дисертація має важливе наукове і практичне значення, її основні положення оприлюднені у фахових виданнях, автореферат дисертації відповідає змісту дослідження. Теоретичні і практичні результати, які були отримані в ході виконання дисертаційної роботи, можуть бути використані в науково-дослідній, культурологічній, видавничій, музеєзнавчій, архівознавчій, навчально-виховній сферах діяльності тощо.

Дисертація Січки Марії Львівни має завершений і самостійний характер і відповідає вимогам ДАК України для кандидатських дисертацій, а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01. – історія України.

**Старший науковий співробітник
відділу джерелознавства
новітньої історії України
Інституту української
археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського
НАН України,
доктор історичних наук, ст. н. сп.**

Преловська І. М.

Інститут української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України	
Відомості:	<i>І. М. Преловської</i>
Вчений секретар	<i>Д. В. Турчи</i>

